

PORTRETET

Juristen som ble leder for 40.000 Milorg-soldater

Oslo): – Det er en ny rolle å nærme seg 80 år og være eneste gjenlevende fra Hjemmefrontens Ledelse i 1944-45. Jeg pleide alltid å være den yngste, sier høyesterettsadvokat Jens Chr. Hauge foran 50-årsjubileet for frigjøringen.

I frigjøringsdagene i mai 1945 sto den snaut 30 år gamle juristen fram som en litt tilbaketrukket leder for 40.000 væpnede, velorganiserte og disiplinerte soldater i knickers og vindjakker, en hjemmestykke som bidro til å gjennomføre en vanskelig og spennende frigjøringsprosess uten at vi fikk den siste krig i krigen her oppe, ja, uten at et skudd ble løst.

Milorg, som var hjemmestykkenes opprinnelige navn, var motstandsbevegelsens militære arm, ledet av en mann med sivil bakgrunn og status. – Jeg hadde 40 dagers rekruttskole, fire års juridiske studier og var aktiv idrettsmann. Mitt mål var å bli lærer ved det juridiske fakultet. Jeg kunne ikke se meg selv som militær leder, men jeg måtte jo akseptere at jeg etter hvert ble leder for Milorg etter okkupasjonstidens høyst spesielle opprykkslover, sier Hauge.

En samlet hjemmefront

Den unge juristen var ikke bare Milorgs leder. Han engasjerte seg i det hemmelige arbeidet på heltid med hele sin dynamiske kraft. Han sto også sentralt i arbeidet i 1944 med å samordne de sivile og militære deler av motstandsbevegelsen under en felles ansvarlig ledelse med den 42 år eldre høyesterettsjustisarius Paal Berg som frontfigur.

Hauge vil helst ikke snakke om sin egen rolle i dette arbeidet. Det er vesentlig, sier han, at det ikke nå, lenge etter, blir en persondyrkelse som var fremmed for Hjemmefrontens ånd.

– Det var et makeløst miljø, og jeg savner alle de eldre kameratene fra krigens og okkupasjonens tid som nå er borte: Paal Berg, Ferdinand Schjelderup, Magnus Jensen, Tor Skjønberg, Knut Møyen, Olaf Helset, Hansson-guttene, Ola Brandstorp, Aage Biering, H.O. Christoffersen, Rolf Eriksen, Arnold Rørholt, Ole Arnzen, Johan Nerdrum, Josef Haraldsen, Arnfinn Vik og mange, mange flere, og fra den annen side av Nordstjøn SOE-lederen colonel Wilson.

27 år og Milorg-leder

Sommeren 1942 ble Hauge, 27 år gammel, Milorg-leder da hans forgjenger, Knut Møyen, måtte flykte til Sverige. På det tidspunkt var Milorg en uferdig organisasjon som manglet våpen og ikke var i stand til å gi de tusener av ungdommer som var med i Milorg-bevegelsen, forsvarelig instruksjon og militær trening.

– Kampen mot okkupantene og dens norske medhjelpere had-

de så langt hovedsaklig vært en sivil holdningskamp ledet av et nytt hemmelig lederskap som sprang fram i skole, kirke, kultur, yrkes- og næringsliv og i idretten. Det samordnet sin holdningskamp gjennom den såkalte Koordinasjonskomiteen (KK). Ferdinand Schjelderup spilte en fremtredende rolle i denne tiden. I slutten av 1941 var den såkalte Kretsen blitt til etter initiativ fra Tor Skjønberg. Det var en liten sivil gruppe av fremtredende patrioter med Paal Berg og Gunnar Jahn i spissen. Kretsens formål var å oppnå kontakt med og gi råd til Regjeringen og å medvirke med tilretteleggingen av de politiske og administrative forhold ved frigjøringen.

Quislings store feilgrep

– De to første årene av okkupasjonen var det den sivile motstanden som sto i forgrunnen. De tyske og norske nazistene startet med et forsøk på å nazifisere samfunnet, så å si okkupere våre sjeler og kom i konfrontasjon med skole, kirke, kultur og yrker og arbeidsliv. Det virket som om Quisling trodde at det skulle være en noenlunde enkel ting å legge samfunnet under nazistisk styring gjennom lover som tvang nordmenn inn i deres forskjellige nazistiske samband, sier Hauge. Men han tok feil. Forsvaret mot dette farlige angrepet kunne ikke være militære våpen, men en sivil holdning. Den sivile strategi var å motivere folket til å si nei. Det ble den rene folkeavstemning og ga store resultater. Det ble virkelig heten satt bom for Quislings nazifiseringsforsøk og gjorde det klart at hans makt hvilte på de tyske bajonetter.

Milorg-leder Jens Chr. Hauge 50 år etter frigjøringen.

FOTO: ALEKSANDER NORDAHL NTB

To Milorg-karer, William Midtskog og Nils Grønland, har tatt imot våpenstipp i skogen i Sigdal vinteren 1945.

FOTO: NTB-LEIV AASEN

vesentlige til det «partisanbrevet» som Kretsen tidligere på året hadde angrepet så sterkt, konstaterer Hauge.

Hjemmefrontens Ledelse blir til

Kretsen gikk i 1944 i oppløsning. Magnus Jensen og Hauge var de drivende krefter i arbeidet med å legge de sivile og militære deler av motstandsbevegelsen inn under en felles ledelse som sto offisielt fram som Hjemmefrontens Ledelse. Denne samlingen av motstandskreftene ga større autoritet og sterkere appell i opinionen til de paroler som ble sendt ut. London radio ble tatt systematisk i bruk som talestyr for HL.

Hauge kom også til å spille en rolle gjennom den personlige kontakt han fikk i stand mellom hjemme- og utefront. I de to siste årene av okkupasjonen foretok han to reiser til London og et ti-talls reiser til Sverige, reiser som var nødvendige for planleggingen og førte til at misforståelser ble ryddet av veien og til at det ble et nærmere og mer tillitsfullt samarbeide. Ikke minst viktig var det for planleggingen og gjennomføringen av en spennende og vanskelig frigjøringsprosess, som endte så mirakuløst godt for landet. Sambandet mellom det okkuperte Norge og de lovlige myndighetene i London ble styrket ved at samtlige Milorg-distrikter og Milorg sentralt fikk direkte radiokontakt over Nordstjøen.

Et fremsynt direktiv

Høsten 1944 gikk det ut et direktiv til Milorg distriktene fra den sentrale Milorg-ledelsen (SL). Mens de tidligere direktivene hadde hatt som forutsetning at

Krise mellom sivile og militære

Ved årsskiftet 1942/43 kom det til en krise i forholdet mellom Kretsen og Milorg, altså den sivile og militære del av motstandsbevegelsen. Årsaken var det såkalte «partisanbrevet» som Milorg hadde sendt Forsvarets overkommando (FO) i London. Det var ført i pennen av Hauge og trakk opp en ny og mer aktiv strategi for Milorg.

– Vi følte at Milorg-filosofien måtte defineres og avklares mellom regjeringen og våre militære ute og oss hjemme.

Hjemmestykkene måtte være en del av landets samlede forsvarsmakt. Dersom ikke Milorg kom under en ansvarlig ledelse, ville den risikere å komme under ansvarlig ledelse. Dette kjente vi sterkt under arbeidet i marken, der kommuniseringen på det tidspunkt drev en meget aktiv aksjons- og sabotasjeinje etter jugoslavisk mønster. Kretsen hadde ingen særlig følelse av dette, sier Hauge.

– Krisen i forholdet mellom Kretsen og Milorg truet samholdet, og den kunne utvikle seg fordi det manglet kontakt. Ved gode patrioters hjelp, og jeg vil særlig nevne Olaf Helset, ble det slått bro mellom grupperingene. Motsetningene ble overvunnet på forbausende kort tid, og samarbeidet ble fra våren 1943 nært og tillitsfullt. Ferdinand Schjelderup møtte i Milorgs råd, og grunnen var lagt for den enhet som ga den norske hjemmefronten en særlig styrke under okkupasjonens senere del. I slutten av 1943 kunne de sivile og militære organisasjonene samle seg om en skriftlig framstilling til regjeringen om Milorgs oppgaver. Den svarte i det all-

– Milorg-bevegelsen var av en annen art. Ungdommen i Milorg var overbevist om at det ville bli bruk for dem ved en militær innsats i det okkuperte området når Norge skulle bli fritt igjen ved alliert invasjon. Etter denne filosofien var det vesentlig å bygge opp hjemmestykker, selv om oppgavene var vanskelig og langsiktig. Milorg var en offensiv bevegelse, der ungdommen, ikke minst de som hadde vært med i felttoget i 1940, og idrettsungdommen var kjernen.

– Det må vel sies at Kretsen i 1942 og i begynnelsen av 1943 ikke hadde særlig sans for Milorgs filosofi og oppgave. Den var til dels fremmed for tanken om våpenbruk i okkupert område. Hva sa folkeretten om det? Represaliene kunne bli forferdelige.

Fordel å være ung

– Vi i Milorg-ledelsen var yngre og ikke så fredskloke. For oss betydde erfaringene fra fredens tid ikke så meget for vårt arbeid under okkupasjonen. Vi sto overfor en ny virkelighet. Arbeid under jorden var et nytt «lag». Det som var klokt i fred, var ikke alltid klokt i krig.

– Da jeg nylig besøkte en skoleklasse, var det en elev som spurte meg: «Var det ikke vanskelig å være så ung?» Jeg svarte: «Nei, tvert imot. Unge mennesker har lettere for å tro at det som er riktig, det må føre fram. De har ikke opplevd så mange tilbakeslag og skuffelser som eldre folk.» Det kan kanskje synes litt merkelig idag, men det var to ting vi ikke interesserte oss for og ikke spurte om: Politisk parti og alder. Det var ingen fordel å være til å, og ingen mangel å være ung.

Jens Chr. Hauge fotografert på sitt kontor i 1941. Her er han 26 år gammel.

FOTO: NTB-ARKIV

hjemmestyrkene skulle settes inn i forbindelse med en alliert invasjon, beskrev retningslinjene i «septemberdirektivet» alternative muligheter for frigjøring av landet. På bakgrunn av de tyske nederlagene på øst- og vestfronten ble det nå skissert fire alternativer som kunne tenkes å oppstå: Alliert invasjon, ordnet tysk kapitulasjon, oppløsning eller evakuering av de tyske styrkene i Norge. Det ble gitt detaljerte direktiver til hjemmestyrkene om hvordan de skulle oppføre ved alle disse tenkelige situasjonene.

Direktivet var lagt i penen i Norge sommeren 1944. Når man leser det i dag, blir man slått av hvor presist og forutsettende det var. Man merker ikke bare juristen Hauge bak dokumentet, men også en ansvarlig leder med evne til klar og innsiktsfull analyse. Siktepunktet var å få til en fredelig og ordnet frigjøring av landet med minst mulig tap av liv og eiendom. Kunne man tro at de 360.000 mann som sto under tysk kommando i Norge, skulle kapitulere betingelsesløst, slik de allierte krevde?

— Når dette gikk i oppfyllelse, skyldtes det først og fremst at tyskerne var knust på kontinentet og at det etter Hitlers selvmord 30. april likevel fantes en ansvarlig tysk ledelse med autoritet som kunne kapitulere, understreker Hauge. Denne ledelsen under admiral Dönitz gjorde akkurat det vi ønsket den skulle gjøre, nemlig å gi den tyske overkommandoen på Lillehammer ordre om å godta

de våpenstillstandsvilkår som ble avtalt i Reims 7. mai.

Vi hadde hellet med oss

— Men det kunne lett gått galt. Det var fortsatt krefter innen overkommandoen som hadde vanskelig for å godta betingelsesløs kapitulasjon av en intakt armé. Hva ville ha hendt om general Bjørne på Lillehammer ikke hadde hatt noen foresatte som tok avgjørelsen for ham? spør Hauge som understreker at vi nordmenn hadde hellet med oss.

— Men hva med forholdet til Quislings Nasjonal Samling? Var det fare for borgerkrigs-filstander?

— I Milorg måtte vi ta på alvor den mobilisering Quisling foretok av sin hird som det siste halve året også ble utstyrt med våpen. Vi fryktet at Quisling ville bruke sine 10-12.000 væpnede menn til å aksjonere mot oss. I ettertid vet vi at hans planer falt sammen som et korthus da tyskerne var slått. Enkelte personer innen NS-ledelsen, som Jonas Lie og Henrik Rogstad, endte sine dager på Hitlers og Terbovens vis da kapitulasjonen var et faktum.

Realisme og disiplin

Så gikk det altså bra til slutt, takket være realisme og disiplin fra tyskerne som fulgte ordren fra «den siste Fuhrer» i Flensburg, og hos nordmennene som satset all på ikke å provosere tyskerne unødige og vise ansvarlighet og disiplin. Det var også til hjelp at det 7. mai ble etablert en informell kon-

takt mellom Hjemmefrontens Ledelse og den tyske overkommandoen, hvorved både tysk og norsk ledelse fikk innsyn i hverandres tankegang og hensikter, sier Hauge.

Om krigen var slutt, var det ikke slutt på oppgavene for Jens Chr. Hauge.

— Som statsminister i samling-regjeringen «sarvet». I januar Gerhardsen meg som sekretær da Paal Berg i juni oppga sitt forløk på å danne regjering. Jeg fikk et

begivenhetsrikt og stortartet halv-år.

— Gerhardsen viste meg stor tillit. En av mine oppgaver var å være et slags forbindelsesledd mellom statsministeren og den allierte militære ledelsen, når det knirket litt. Gjennom den britiske generalen sir Andrew Thorne, som jeg kjente fra mine besøk i England under krigen, fikk jeg vite at de allierte hadde funnet interessante tyske arkiver mellom takke vegger i Strasbourg, blant

annet dokumenter som som kunne være beviser for Quislings forræderi i Tyskland for 9. april 1940. Ved hjelp av general Thorne fikk jeg forsyne meg av bevisene som trengtes til den forestående retts-saken mot Quisling. Ved hjemkomsten husker jeg at høyesterettsadvokat Annæus Schjødt, aktor i Quislingsaken, sa til meg: «Det er jo advokat De burde være, Hauge.»

NTB-Ivar Johansen

En avdeling av Hjemmestyrkene utstyrt med våpen og armbind har tatt oppstilling på sitt samlingssted på Buskerud landbruksskole på Stodum 8. mai 1945.

FOTO: NTB-LEIV AASEN